

Τῆς εὐσεβείας αὐτῆς λαμβάνομεν πληρεστέραν ἔννοιαν, ἂν κατοπτεύσωμεν αὐτὴν ἀπὸ τὸ σύνολον τῶν περὶ κόσμου καὶ ὑπάρξεως ἀντιλήψεων τοῦ Ρίλκε. Διότι δὲν εἶναι μόνον ποιητῆς, ἀλλὰ καὶ στοχαστῆς. Τὸν στοχασμὸν του δὲ στηρίζει ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς φύσεως καὶ τῆς τέχνης, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἀνθρώπινου βίου καθόλου. Ἐπὶ τῆς φιλοσοφίας καὶ βίου ἀντίληψίς του, ἣτις ἐποικοδομεῖται καὶ ἐπὶ τῶν φιλοσοφικῶν ἐκείνων προϋποθέσεων, δὲν ἐμφανίζεται ὡς ἐπιστημονικὸν σύστημα, ἀλλ' ὡς ὀργανικὴ περὶ τῆς πραγματικότητος εἰκὼν. Τὴν σοφίαν του ἐβίωσεν ὑπὸ ποιητικὴν μορφήν καὶ ὡς ποιητικὴν μορφήν. Διὰ τὴν γινώσκωμεν αὐτὴν δέον νὰ ἀφορμηθῶμεν ἀπὸ τὰς εἰκόνας του, τὰς παραβολὰς του, τὰς ἀλληγορίας καὶ τὰ σύμβολα τῆς γλώσσης του. Μόνον ὅστις κατενόησε τὰς εἰκόνας του εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν κοσμοθεωρίαν του. Ἡ περὶ κόσμου καὶ βίου ἐκδοχὴ του αὕτη παραμένει κατ' οὐσίαν ἢ αὐτὴ κατ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ζωῆς του. Μόνον ὅτι γίνεται διαρκῶς εὐρυτέρα καὶ βαθυτέρα. Ὁ ἴδιος ψάλλει εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὠρῶν» :

Τὸ ἔργο μου νὰ στεγάζω δὲν μπορῶ.
 Κι' ὅμως νοιώθω πὼς τελειωμένο στέκεται.
 Μά, σὰν τὰ μάτια ἀποστρέφω,
 Τὸ χτίσιμό του νὰ ξαναρχίσω θέλω.

Καὶ εἰς μίαν ἐπιστολὴν γράφει περὶ τῶν Ἐλεγείων τὰ ἀκόλουθα : «Θεωρῶ αὐτὰς ὡς μίαν περαιτέρω διαμόρφωσιν τῶν αὐσιωδῶν ἐκείνων προϋποθέσεων, αἱ ὁποῖαι ἐτέθησαν ἤδη εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὠρῶν». Ὁ Ρίλκε εἶναι βέβαια ποιητῆς συγχρόνως καὶ στοχαστῆς. Τὸ κύριόν του ἔργον ἐν τούτοις εἶναι μᾶλλον ὁ στοχασμὸς καὶ τὸ κήρυγμα τῆς ἐξ αὐτοῦ κτηθείσης σοφίας παρὰ ἢ ποίησις. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς εἶναι τὸ ἔργον του, κατὰ τὴν φύσιν του καὶ τὸ βάθος, συγγενὲς πρὸς τὸ ἔργον τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Goethe. Κύρια στοιχεῖα τῆς κοσμοθεωρίας του εἶναι τὰ πράγματα, ὁ Θεός, οἱ ἄγγελοι, τὸ ὑπεραισθητὸν καθόλου, ὁ νόμος, ἡ ὑπαρξίς, ἡ ἀγάπη, ἡ τέχνη, ἡ ἔνδεια, ὁ θάνατος, ἡ μόνωσις, ἡ μεταμόρφωσις. Περὶ αὐτῶν θὰ κάμωμεν σύντομον λόγον ἐνταῦθα, ἐπανερχόμενοι εὐκαιρίας τυχούσης εἰς μερικὰ ἐξ αὐτῶν

κατὰ τὴν πραγματείαν τοῦ θρησκευτικοῦ βιώματος τοῦ ποιητοῦ. Ὅλα, δένδρα καὶ ἀνήθη, τοπία καὶ πηγαί, ὄργανα καὶ ἐργαλεῖα, σκεύη καὶ ἔπιπλα, ἠμποροῦν νὰ γίνουν «πράγματα», ἐφ' ὅσον ὁ ἄνθρωπος μεθίσταται εἰς ἐσωτερικὴν σχέσιν πρὸς αὐτά, τὰ προσοικειοῦται ψυχικῶς, γεμίζει αὐτὰ μὲ τὰ ἴδια του βιώματα. Τότε προσλαμβάνουν ἐσωτερικὸν περιεχόμενον καὶ ἀποκτοῦν ἔκφρασιν σχεδὸν ψυχικὴν. Ὁ Ρίλκε διακρίνει τρία εἴδη πραγμάτων, χρήσιμα, φυσικὰ καὶ καλλιτεχνικά. Εἰς τὰ πρῶτα ἔχει ἀποκρυσταλλωθῆ τὸ συναίσθημα καὶ ἡ φύσις τῶν κατόχων των κατὰ τρόπον ὥστε νὰ κέκτηνται ταῦτα ἔκφρασιν καὶ χαρακτῆρα. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ὁμιλεῖ ὁ ποιητὴς περὶ τῆς μεγάλης θελήσεως μιᾶς σφύρας ἢ περὶ τῆς ἀφοσιώσεως ἑνὸς βιολιοῦ. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πράγματα αὐτὰ δὲν αἰσθητοποιοῦν ἀπλῶς προσωπικὰ γνωρίσματα τῶν πρὸς ὥραν κατόχων των, ἀλλὰ ἀποπνέουν τὴν ἀτιμωσιμωμένην ὀλοκλήρων γενεῶν, πολλὰ μάλιστα ὀλοκλήρων περιόδων καὶ πολιτισμῶν. Τοιουτοτρόπως ἀποβαίνουν σύμβολα καὶ ἕκαστον ἀνθρώπων καὶ ὀλοκλήρων ἐποχῶν. Καταντοῦν παράδοσις, ἡ ὁποία συνδέει τὸ παρελθὸν πρὸς τὸ μέλλον διὰ τοῦ παρόντος. Κατ' ἀντίθεσιν πρὸς αὐτὰ εἶναι τὰ φυσικὰ καὶ καλλιτεχνικά πράγματα ἀνεξάρτητα ἀπὸ κάθε ὠφελιμότητα καὶ σκοπόν. Ὑπάρχουν διὰ νὰ πραγματοποιοῦν ἑαυτά, εἶναι σκοπὸς ἑαυτῶν. Καὶ αὐτὰ καὶ τὰ πράγματα τῆς χρήσεως ἠμποροῦν, ἐφ' ὅσον συγκεντρώνουν μέσα τους ἀνθρώπινον βίον, νὰ ἀποκτήσουν ἐνίοτε ἰσχύν, ποὺ ἐπιζῆ τῆς ροῆς τοῦ χρόνου. Τὸ ὑψιστον τῶν τοιούτων πραγμάτων εἶναι τὸ καλλιτέχνημα καὶ κατ' ἀκολουθίαν σημαίνει τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα ἐντὸς τοῦ κόσμου τῶν πραγμάτων. Εἰς ἰδίαν αὐτοτελῆ ὑπαρξιν ὑψωθέντα πράγματα ἠμποροῦν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ὑπόδειγμα διὰ τὸν ἄνθρωπον. Διὰ τοῦτο ἡ ἀντίληψις ὅτι τὰ πράγματα εἶναι ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἔδει νὰ εἴμεθα ἡμεῖς οἱ ἴδιοι. Ὁλοκληρωμένα, συγκεντρωμένα, οὐσιώδη. Τὸ παράδειγμα τῆς κούκλας, ἡ ὁποία γίνεται δι' αὐτὸν σύμβολον τῆς ψυχρᾶς σιωπῆς τῆς μόρας, δεικνύει καθαρὰ ὅτι ὁ Ρίλκε δὲν παρατηρεῖ τὰ πράγματα χάριν αὐτῶν τῶν ἰδίων, ἀλλὰ θεωρεῖ αὐτὰ ὡς σύμβολα καὶ δὴ ὅχι ὡς σύμβολα τοῦ στιγμιαίου, τοῦ ἐν χρόνῳ, τοῦ ἱστορικοῦ βιώματος, ἀλλὰ τῆς ζωῆς καὶ τῆς κινήσεως τοῦ κόσμου, λοιπὸν ὡς μεταφυσικὰ καὶ θρησκευτικὰ σύμβολα. Στενὴν σχέσιν πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τοῦ πράγματος ἔχει ἡ ἔννοια τοῦ νόμου.

Τὸ πρᾶγμα δηλαδὴ εἶναι κατὰ τὸν Ρίλκε ἀποκάλυψις μιᾶς νομοτελείας. Καὶ ἐπειδὴ μέσα εἰς τὸν νόμον εἶναι πάντοτε ὁ Θεός, γίνεται τὸ πρᾶγμα θεία ἀποκάλυψις. Τὰ πράγματα εἶναι ἀδελφοί μας, ἐπειδὴ τελοῦμεν ὑπὸ τὴν ἰδίαν μὲ αὐτὰ νομοτέλειαν. Μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι αὐτὰ εἶναι πάντοτε καὶ σταθερῶς ἔκφρασις τῆς νομοτελείας αὐτῆς. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ μοναχός :

Εἶμ' ἓνας μονάχα ἀπὸ τοὺς ἐλάχιστους τούτους,
Ποῦ ἀπ' τὸ κελλί του βλέπει μέσα στὴ ζωὴ,
Καὶ ποῦ στοὺς ἀνθρώπους πειὸ ξένος ἢ στὰ πράγματα,
Δὲν τολμᾷ νὰ ζυγίσῃ ὅ,τι γίνεται.

“Οπου ὑπάρχει νομοτέλεια ἐκεῖ εἶναι πάντοτε παρὼν ὁ Θεός. Τὰ πράγματα ἐκπροσωποῦν μόνον μίαν μορφήν τῆς νομοτελείας αὐτῆς. Ἄλλ' ὁ Ρίλκε ἐπιθυμεῖ νὰ γνωρίσῃ ὅλους τοὺς νόμους :

Βλέπεις, θέλω πολλά.

Ἴσως τὰ θέλω ὅλα.

Τὸ σκότος κάθε ἀπέραντης πτώσης.

Καὶ κάθε ἀνεβάσματος τὸ λαχταριστὸ παιχνίδι.

Τ. ἔ. θέλει νὰ ἀνιχνεύσῃ τὸν εἰς τὸ βάθος πάσης ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς ἐνυπάρχοντα νόμον διὰ νὰ τὸν ἐξαγγείλῃ καὶ νὰ τὸν ζήσῃ. Κάποτε μάλιστα προσεύχεται πρὸς αὐτὸν τοῦτον τὸν νόμον:

Σ' ἀγαπῶ, ὦ σὺ πρᾶτατε νόμε,

Ποῦ μᾶς ὠρίμασε, γιατί παλαίσαμε μ' αὐτόν.

Μεγάλη νοσταλγία, ποῦ δὲν τὴν ἐνικήσαμε ποτέ.

Ἄλλοτε πάλιν ταυτίζει εὐσέβειαν καὶ νόμον. Διότι εὐσέβεια εἶναι ἡ ἔλξις πρὸς τὸ κέντρον τοῦ κόσμου, τὸν Θεόν, δηλαδὴ νόμος. Τοιούτου νόμου ἔκφρασις εἶναι τὰ πράγματα. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ ταύτισις μελλοντικοῦ ἀνθρώπου καὶ πράγματος. Διότι ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ γίνῃ πρᾶγμα, τ. ἔ. ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ. Διὰ νὰ κατορθώσῃ ὅμως τοῦτο δέον νὰ συμμορφωθῇ πρὸς τοὺς νόμους του. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ζητεῖ ὁ μοναχός νὰ γνωρίσῃ αὐτούς, ἵνα ὑποταχθῇ ταπεινοφρόνως εἰς αὐτούς, μὲ ἄλλας λέξεις εἰς τὸν Θεόν, ὅστις ἀποκαλύπτεται διὰ τοῦ νόμου. Ἐντεῦθεν ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ρίλκε εὕρισκει τὸν Θεὸν εἰς τὸν οὐθμὸν ἑνὸς ποιήματος ἢ εἰς τὴν ἁρμονίαν μιᾶς ᾠδῆς. Ὁ οὐθμὸς

εἶναι νόμος ἐνοικῶν εἰς τὰς λέξεις καὶ συναρτιῶν αὐτὰς εἰς ἐνιαῖον ὅλον. Πρέπει ὅμως νὰ γίνωμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι νόμος, ἀπαλλασσόμενοι τοῦ τυχαίου καὶ συμπτωματικοῦ, διὰ νὰ καταστῶμεν ἱκανοὶ ὅπως γνωρίσωμεν τὸν νόμον. Τὸ τυχαῖον τοῦτο μεταβάλλεται εἰς νομοτέλειαν διὰ τοῦ καλλιτεχνήματος. Οὕτω προσεγγίζομεν διὰ τῆς τέχνης, διὰ τῆς τέχνης κατ' ἐξοχὴν, πρὸς τὸν Θεόν. Αἱ περὶ αὐτοῦ παραστάσεις του φέρουν ὅπως ἰδιόρρυθμον χαρακτῆρα, ὅπως αἱ ἀντιλήψεις του ἐκεῖναι περὶ τῶν πραγμάτων. Εἶναι ἀληθές, ὡς παρατηρεῖ ὁ Kretschmar, ὅτι χρησιμοποιεῖ παντοδαπὰ στοιχεῖα, βιβλικά καὶ χριστιανικά καθόλου, προτεσταντικά, καθολικά, εἰδωλολατρικά, μυθικά, μυστικιστικά. Ἄλλ' ὅλα αὐτὰ συγχωνεύονται κατὰ τοιοῦτον τρόπον μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του πρὸς τὰς ἰδίας αὐτοῦ ἀντιλήψεις καὶ τὰ ἴδια βιώματα, ὥστε σχηματίζεται ἐξ αὐτῶν κάτι τὸ νέον καὶ μόνον ἐξ ἑαυτοῦ δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῇ ὅλον. Μεταξὺ τοῦ Θεοῦ τούτου καὶ τοῦ κόσμου ἐπικρατεῖ σχέσις ἀνακυκλώσεως. Πᾶσα ζωὴ ἀναβλαστάνει ἐκ τῆς ρίζης, πού λέγεται Θεός. Συνεπῶς πᾶν ὄν εἶναι μέρος τοῦ θεϊκοῦ δένδρου, μόριον τοῦ Θεοῦ. Ὅλα τὰ μόρια αὐτὰ τοῦ Θεοῦ κατατείνουν νὰ ὀδηγήσουν τὸ δένδρον, τὸν Θεόν, εἰς ὠρίμανσιν. Θέλουν νὰ παραγάγουν αὐτὸν ὡς καρπόν. Τοῦτο κατορθοῦται ἐφ' ὅσον προσπαθοῦν νὰ διαμορφώσουν εἰς οὐσιώδη τὴν ἰδίαν αὐτῶν ζωὴν. Ὁ οὐσιώδης αὐτὸς βίος συνίσταται διὰ τὸν ἄνθρωπον εἰς τὴν ἀποδημίαν καὶ εἰς τὴν δέησιν πρὸς ὀρθὴν πτωχείαν καὶ ὀρθὸν θάνατον. Τοιοῦτος τρόπος ζωῆς σημαίνει μόχθον πρὸς τελείωσιν, ἥτις ἰσοδυναμεῖ πρὸς τελείωσιν τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Οὕτω ὁ Θεὸς μετατίθεται εἰς τὸ μέλλον. Ἐκ τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν» καταφαίνεται ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ ποιητοῦ σημαίνει καὶ τὴν ὑπερνίκησιν τῆς ἀγωνίας, τὴν ὁποίαν ἐγέννησεν εἰς τὴν ψυχὴν του ἡ σκέψις, ὅτι ἦτο δυνατόν ν' ἀφανισθῇ ὁ Θεός Ἡ ἀμφιβαλία περὶ αὐτοῦ μετατρέπεται εἰς τὴν ἐλπίδα περὶ τῆς ἐλευσεώς του. Ἡ πρόσκαιρος ἀδυναμία πρὸς σταθερὰν πίστιν μεταβάλλεται εἰς τὴν δύναμιν τῆς συνεργίας πρὸς δημιουργίαν του ἐπὶ τῆς γῆς. Τὴν περὶ Θεοῦ ἀντίληψιν αὐτὴν τῆς νεότητος εὐρίσκομεν καὶ εἰς τὰ τελευταῖα ἔργα τοῦ Ρίλκε ὑπὸ νέαν μορφήν. Δέν ζητεῖ τώρα πλέον αὐτόν, δέν προσπαθεῖ νὰ τὸν κατανοήσῃ δι' εἰκότων, δέν τὸν αἰσθάνεται ὡς γείτονα. Διότι μέσα εἰς τὴν συνείδησίν του ἔχει ὑψωθῆ εἰς ἀπρόσιτον καὶ ἀκατάληπτον ὄν. Αὐ-

τὸς εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ὁμιλεῖ εἰς τὰ ἔργα ταῦτα τόσον σπανίως περὶ τοῦ Θεοῦ. Μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου παρεμβάλλονται τώρα οἱ ἄγγελοι, ὅπως εἰς τὴν θρησκευτικὴν συνείδησιν τῶν Ἰουδαίων τῆς παρακμῆς. Εἰς αὐτοὺς ἀπευθύνεται τώρα ὁ ποιητής, ὅπως στρέφει καὶ τὴν μέριμνάν του εἰς τὸ Ἐνθάδε. Ἄλλὰ καὶ ἡ στροφή αὕτη παραμένει πάντοτε στροφή πρὸς τὸν Θεόν. Οὗτος εἶναι ἀείποτε ὁ ἐρχόμενος, ὁ μελλοντικὸς Θεός. Μίαν φορὰν θὰ γεννηθῆ ἀπὸ τὸν ἐπίγειον μόχθον μας μεταξὺ μας ὁ Θεός. «Δῆτε, μᾶς ἐπιτρέπεται νὰ ἀκούσουμε ἐκεῖνον, ποῦ θὰ μᾶς εἰσακούσῃ στὸ τέλος», ψάλλει εἰς ἓν ἀπὸ τὰ «Σονέττα εἰς τὸν Ὁρφέα». Ὁ Θεὸς ἔγινεν ἀπρόσιτος. Ἄλλ' εἶναι παρὼν εἰς ὅλας τὰς σημαντικὰς καὶ οὐσιώδεις ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς. Διὰ νὰ αἰσθάνεται αὐτὸν πανταχοῦ παρόντα καὶ γείτονα ὁ ποιητής δὲν χρειάζεται παρὰ τὴν προσπάθειαν, ὅπως διάγη οὐσιώδη ζωὴν. Καθ' ἑαυτὸν ὅμως εἶναι ἀπρόσιτος καὶ ἀκατάληπτος. Διὰ τοῦτο παρεμβάλλεται μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ἀνθρώπου ὁ ἄγγελος. Ἡ συμβολικὴ μορφή τοῦ ἀγγέλου ἀπαντᾷ συχνὰ καὶ εἰς τὰ πρότερα ἔργα τοῦ Ρίλκε. Ἐν ἀντιθέσει ὅμως πρὸς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», ὅπου διαδραματίζει ὅλως δευτερεῦον μέρος, ἐμφανίζεται εἰς τὰ ἔπειτα μὲ ὅλως διαφορετικὴν σημασίαν. Ἐν πρώτοις εἶναι ἐδῶ τὸ ὄν, περιοχὴ τοῦ ὁποίου εἶναι τὸ ὅλον, τὸ ἓν καὶ ἑνιαῖον βασίλειον, ὅπερ περιλαμβάνει εἰς τοὺς κόλπους του ζῶντας καὶ νεκρούς, τὴν φύσιν καὶ τὸ ὑπερφυσικόν. Οἱ ἄνθρωποι μόνον τὴν μίαν πλευρὰν τοῦ ὅλου αὐτοῦ εἶναι ἱκανοὶ νὰ βιώσουν. Ὁ ἄγγελος τοῦναντίον οὐδεμίαν κάμνει διάκρισιν μεταξὺ τῶν δύο ἐκείνων πλευρῶν. Δεύτερον, εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ ἀγγέλου εἶναι πλήρωσις καὶ πραγματικότης ὅ,τι διὰ τὸν ἄνθρωπον παραμένει προδιάθεσις καὶ ἰδανικόν. Ἐπὶ παραδείγματι, ἡ μόνωσις, δηλαδή ἡ συγκέντρωσις εἰς τὴν οὐσιώδη του φύσιν. Τρίτον, διὰ τοὺς ἀγγέλους δὲν ὑπάρχει χρόνος, παροδικότης, ροή. Ὁ βίος καὶ τὰ βιώματά των εἶναι ἐπάνοδος παντὸς παρελθόντος. Ἡ ὑπαρξίς των εἶναι διαρκῆς ἀνακύκλωσις. Κατ' ἀκολουθίαν εἶναι οἱ ἄγγελοι τὸ σύμβολον τῆς ἀχρόνου ὑπάρξεως. Τέταρτον, εἰς τοὺς ἀγγέλους ἔχει πραγματοποιηθῆ πλήρως, ἔχει τελειωθῆ ἢ μεταμόρφωσις τοῦ κόσμου, τ.ἔ. ἡ μετάθεσις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου τῶν αἰσθήσεων εἰς τοὺς ἀοράτους ψυχικοὺς παλμοὺς τοῦ ἐσωτερικοῦ κόσμου. Δι' ἡμᾶς ἡ μεταμόρφωσις αὕτη σημαίνει διαρκῆ καὶ πάντοτε ἐπανα-

λαμβανομένην προσπάθειαν. Διὰ τὸν ἄγγελον ὅμως ἢ εἰς τὸ ἀόρατον μετάστασις τῶν πραγμάτων δὲν εἶναι σκοπός, ἀλλ' ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεώς του. Οὕτω καθίσταται ὁ ἄγγελος τὸ ὄν ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐγγυᾶται εἰς τὸν ἄνθρωπον τὴν ἀφθαρσίαν ὅλων τῶν πραγμάτων, ἀφοῦ ἐξακολουθοῦν νὰ ζοῦν ἐντὸς τῆς ἀγγελικῆς του φύσεως. Πέμπτον, ὁ ἄγγελος εἶναι τὸ ὄν, εἰς τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ λογοδοτήσῃ ὁ ἄνθρωπος. Τοῦτο κρίνει περὶ τῆς ἀξίας παντὸς ἀνθρωπίνου ἐπιτεύγματος, περὶ τῆς ἀξίας ἢ ἀπαξίας τοῦ ἀνθρωπίνου βίου. Διότι τὰ γνωρίσματα ἐκεῖνα, πού ἀπηριθμήσαμεν, ὑψώνουν τὸν ἄγγελον εἰς ἰδανικὸν καθαρᾶς, τελείας καὶ ἁρμονικῶς ἀπηρτισμένης ὑπάρξεως. Τὴν θέσιν ταύτην κατέλαβεν ὁ ἄγγελος εἰς τὰ μεταγενέστερα βιώματα τοῦ ποιητοῦ. Τότε ὁ Θεὸς ὑψώθη, ὡς εἴπομεν, εἰς ἀπρόσιτον καὶ ἀπροσπέλαστον δύναμιν, ἐνῶ ὁ ἄγγελος εἶναι ἐγγὺς μὲν τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ ὄχι καὶ ἀπολύτως ἀπρόσιτος εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου. Δι' αὐτοῦ παραμένει ὁ ἀπροσπέλαστος καὶ μακρυνὸς Θεὸς παρών. "Οπισθὲν του ἴσταται πάντοτε διὰ τὸ βίωμα τοῦ Ρίλκε ὁ Θεός. Διὰ τοῦ ἀγγέλου ἀναφέρεται ὁ ποιητὴς ἀείποτε εἰς τὸν Θεόν, χωρὶς νὰ ἀναγκάζεται πλέον νὰ τὸν ὀνομάζῃ. "Ἄν λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν τὸν φύσει μονήρη χαρακτῆρα τοῦ ἀνδρὸς καὶ τὴν ἐνίσχυσιν, τὴν ὁποῖαν ἐσήμαιναν δι' αὐτὸν αἱ περιπέτειαι τῆς ζωῆς του, κατανοοῦμεν τὴν νοσταλγίαν του πρὸς ἓνα ὄν, πρὸς τὸ ὁποῖον νὰ αἰσθάνεται συγγένειαν. Καὶ ἐπειδὴ δὲν εὑρισκεν αὐτὸ εἰς τὴν πραγματικότητα, ἐδημιούργησε τὴν μορφὴν τοῦ ἀγγέλου. Θεὸς καὶ ἄγγελος μετάγοιν ἤδη εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ ὑπεραισθητοῦ. Ἡ σχέσις αὐτοῦ πρὸς τὸν αἰσθητὸν κόσμον καθορίζεται ἀπὸ τὴν ἐννοιαν τοῦ ὅλου. Μέσα εἰς αὐτό, μέσα εἰς τὸ "Ἐν καὶ Πᾶν, αἴρεται ἡ διαφορὰ μεταξὺ "Ἐνθάδε καὶ "Ἐπέκεινα, ὅπως καὶ μεταξὺ βασιλείου τῶν ζώντων καὶ βασιλείου τῶν νεκρῶν. "Ἐντεῦθεν καὶ ὁ διαρκὴς σύνδεσμος μεταξὺ φυσικοῦ καὶ ὑπερφυσικοῦ, αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ. Ὁ ἴδιος ἐκέκτητο σαφὲς καὶ σωματικῶς αἰσθητὸν βίωμα τοῦ "Ἐπέκεινα, ὡς δεικνύει λ.χ. τὸ συναίσθημα ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον διηγεῖται ἡ προιγκήπισσα von Thurn καὶ Taxis, καὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ὁποίου μετετέθη ὁ ποιητὴς εἰς τὴν ἄλλην, τὴν ἀόρατον πλευρὰν τῆς φύσεως. Τοιαῦτα βιώματα γνωρίζομεν καὶ ἄλλα ἐκ τοῦ Ἡμερολογίου του. Ἐξ αὐτῶν ὅλων συνάγεται ὅτι κατὰ τὴν πεποίθησίν του τὸ "Ἐπέκεινα ἀνήκει καὶ αὐτὸ εἰς τὴν ὁλότητα τῆς

ζωῆς, καὶ κατ' ἀκολουθίαν καὶ αἱ ἀποκαλύψεις, τὰς ὁποίας δέχεται ἕξ αὐτοῦ τὸ Ἐνθάδε. Ἄλλως τε ἐκεῖνο δὲν εἶναι περισσότερο μυστηριῶδες τούτου. Ἀμφότερα εἶναι εἰς ἴσην μοῖραν φυσικὰ καὶ ὑπερφυσικὰ συγχρόνως. Διὰ τοῦτο καὶ εἶναι ἀδιαίρετοι αἱ δύο σφαῖραι τῆς πραγματικότητος. Εἰς τὰς Ἱστορίας περὶ τοῦ Θεοῦ ἐκφράζει τοῦτο ὁ Ρίλκε διὰ τοῦ ἐρωτήματος: «Εἶναι λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐκεῖ; . . . Εἴμεθα λοιπὸν ἡμεῖς ἐδῶ;» Πρόκειται κατὰ συνέπειαν ἐνταῦθα κατ' οὐσίαν περὶ συγχωνεύσεως δύο χώρων. Διαφορετικὰ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σχέσιν μεταξὺ βασιλείου τῆς ζωῆς καὶ βασιλείου τοῦ θανάτου. Ἐδῶ πρόκειται κυρίως περὶ συγχωνεύσεως δύο χρόνων. Ὁ χρόνος τῶν νεκρῶν, τ.ἔ. τὸ παρελθόν, δέον νὰ συγχωνεύεται πρὸς τὸν χρόνον τῆς ζωῆς, δηλαδή πρὸς τὸ παρόν. Μὲ ἄλλας λέξεις τὸ παρελθόν ὀφείλει νὰ γίνεται παρόν. Ἄλλ' οἱ νεκροὶ θεωροῦνται ὄχι ἀπλῶς παρόντες εἰς τὴν μνήμην, ἀλλὰ ὡς σύγχρονοι καὶ οὐσιωδῶς ὑπάρχοντες. Κατὰ ταῦτα ὁ κόσμος ἀποτελεῖ ἐνιαῖον ὅλον, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον τελοῦν ἠνωμένα πρὸς ἄλληλα οὐ μόνον ὁ κοσμικὸς χῶρος, ἀλλὰ καὶ ὁ κοσμικὸς χρόνος. Τὸ τελευταῖον τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ κόσμος δὲν εἶναι συντεθημένος ἀπὸ παρελθόν, παρόν καὶ μέλλον, ἀλλ' ὅτι ὅλα, ἕξ ὧν ἀποτελεῖται, ἐμφανίζονται ὡς αἰώνιον παρόν. Ἡ ἀντίληψις αὕτη περὶ τῆς καθολικῆς αὐτῆς ἐνότητος συμβολίζεται διὰ τῆς μορφῆς τοῦ Ὀρφέως. Χαρακτηριστικὰ εἶναι ὅσα λέγει ὁ ποιητὴς περὶ αὐτοῦ: «Ἀνήκει εἰς τὸν κόσμον τοῦτον; Ὁχι, ἢ πλατεῖά του φύσις ἀνεφύτρωσεν ἀπὸ τοὺς δύο κόσμους». Ἡ συμμετοχὴ εἰς ἀμφότερα τὰ βασίλεια ταῦτα πραγματοποιεῖ τὴν τελείωσιν. Διὰ τοῦτο πιστεύει ὁ Ρίλκε ὅτι μόνον, ὅστις βιοῖ τὸ βασίλειον τῆς ζωῆς καὶ τὸ βασίλειον τοῦ θανάτου ὡς μίαν ἐνότητα, ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κηρύττῃ τὸ νόημα τῆς ζωῆς. Μόνον ὅστις αἰσθάνεται τὸν ἑαυτὸν του ἠνωμένον μὲ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκροὺς εἶναι εἰς θέσιν νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν ζωὴν. Ἡ τελείωσις αὐτῆς εἶναι πλήρης, ὅταν ὁ ἄνθρωπος νοιώτῃ τὸν ἑαυτὸν του ἠνωμένον μὲ τοὺς ζῶντας καὶ τοὺς νεκρούς, μὲ τὰ ζῶα καὶ τὰ φυτὰ, μὲ ὅλα τὰ ὄντα καὶ ὅλα τὰ ἀντικείμενα τῆς φύσεως. Οὕτω μεταβαίνομεν εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς ὑπάρξεως, ὡς ἀντιλαμβάνεται αὐτὴν ὁ ποιητὴς. Αὕτη δὲν εἶναι οὔτε ἡσυχαστικὴ οὔτε μοιρολατρικὴ κατάστασις, ἀλλ' ἐνέργεια, δραῖσις, ἐργασία. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον χρειάζεται ὑπομονή. Ὅπως λέγει εἰς μίαν ἐκ τῶν ἐπιστο-

λῶν πρὸς τὸν νεαρὸν ποιητὴν, δεόν νὰ ὠριμάζωμεν κατὰ τὸν τρόπον τοῦ δένδρου, τὸ ὁποῖον δὲν ἐκβιάζει τοὺς χυμούς του, βέβαιον περὶ τῆς ἀνοίξεως, πού θὰ ἔλθῃ. Ἡ ὠρίμανσις αὕτη καὶ ὁ καρπὸς διδάσκει ἡμᾶς ὅτι καὶ ὁ χρόνος τῆς σιωπῆς, δηλαδή τῆς ὑπομονῆς, ἦτο χρόνος ἐργασίας. Ἡ ἐργασία αὕτη, τὴν ὁποίαν ἡμποροῦμεν νὰ προαγάγωμεν διὰ τῆς ἡσύχου ἀναιμιονῆς, εἶναι χάρις καὶ τὸ ἀποτέλεσμά της πάντοτε δῶρημα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα καὶ ταπεινόφρονες. Κατ' ἀκολουθίαν ὑπαρξίς γεμάτη ἀπὸ ὑπομονητικὴν καὶ ταπεινόφρονα ἐργασίαν εἶναι πραγματοποίησιμος μόνον εἰς μίαν ζωὴν ἀπέριττον καὶ ἡσυχον. Ταύτην διασαφηνίζει ὁ ποιητὴς διὰ τῆς εἰκόνος τοῦ ἀνθους, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει ἐσωτερικὸν βίον πλήρη ὑπομονῆς, μονώσεως καὶ σιωπῆς. Ἡ ἐσωτερικὴ αὕτη ἡρεμία τῆς φύσεως τοῦ ἀνθους δεόν νὰ χρησιμεύῃ ὡς ὑπόδειγμα τῆς ἰδικῆς μας ζωῆς. Τὸ οὐσιώδες γνῶρισμα τῆς οὐσίας μιᾶς τοιαύτης ὑπάρξεως συνίσταται εἰς τοῦτο, ὅτι εὐρίσκει τὴν πλήρωσίν της καὶ τὸ νόημά της εἰς ἑαυτήν. Τὸ γνῶρισμα τοῦτο αἰσθητοποιεῖ πάλιν ὁ Ρίλκε διὰ τοῦ συμβόλου τοῦ Ὁρφέως. Ὑψίστην ὑπαρξίαν εὐρίσκομεν μόνον εἰς τὴν ὀρφικὴν ᾠδὴν. Εἰς ἓνα ἀπὸ τὰ Σονέττα εἰς τὸν Ὁρφέα δεικνύει ὁ ποιητὴς τὴν φύσιν τῆς γνησίας ᾠδῆς :

Τραγούδι, ὅπως τὸ λές, δὲν εἶναι πόθος,
Οὔτε προσπάθεια γιὰ κάτι, πού στὸ τέλος ἀκόμα βροῦκαμε.
Ἀληθινὸ τραγούδι εἶναι ἀλλοιώτικη πνοή.
Πνοὴ γιὰ τίποτα. Φύσημα μέσα στὸ Θεό. Ἀέρας.
Τραγούδι εἶναι ὑπαρξία.

Ἀλλ' οὕτω φανερῶνει συγχρόνως καὶ τὴν φύσιν τῆς γνησίας ὑπάρξεως. Γνησία ὑπαρξίς δὲν ἐπιθυμεῖ τίποτε, δὲν ἀποσκοπεῖ εἰς τίποτε, δὲν εἶναι βούλησις, ἀλλὰ οὐσία. Διότι γνησία ὑπαρξίς εὐρίσκει τὴν πλήρωσίν της εἰς αὐτὴν τὴν ἰδίαν. Τοῦτο δὲν ἀποκλείει τὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν ἄλλων. Σημαίνει μόνον ὅτι ἡ ἐπενέργεια αὕτη οὐδέποτε εἶναι προσχεδιασμένη καὶ θεληματικὴ, ἀλλ' ὅτι εἶναι οὐσιώδης. Γνησία ὑπαρξίς ἐπιδραῖ διὰ μόνης τῆς παρουσίας της. Εἰς μίαν τοιαύτην ὑπαρξίαν ἀνήκει ἡ μόνωσις, ἡ ἀγάπη, ἡ μεταμόρφωσις, ἡ πτωχεία καὶ ὁ θάνατος. Πῶς ἐννοεῖ τὴν μόνωσιν ὁ Ρίλκε; Ὑπὸ αὐτὴν ἐννοεῖ τὴν ἐσωτερικότητα, τὴν κάθοδον εἰς τὸν ψυχικὸν πυρῆνα, πάντα βίον

ἔστραμμένον πρὸς τὰ ἔσω. "Ὅχι λοιπὸν τὸ κλείσιμον τῆς ψυχῆς ἔναντι τοῦ κόσμου, ἀλλὰ τὸ κλείσιμον, τὸ ὁποῖον σημαίνει ἴδιον ἔσωτερικὸν βίον. «Πρέπει νὰ φροντίσω ὅπως γίνω ὀλίγον κατ' ὀλίγον μοναστήρι καὶ ὅπως ζῶ μέσα εἰς τὸν κόσμον μὲ τείχη γύρω μου, ἀλλὰ μὲ τὸν Θεὸν μέσα μου», γράφει εἰς μίαν ἐπιστολήν. Καὶ εἰς τὰ «Νέα Ποιήματα» συνοψίζει τὴν φύσιν τῆς μοναξιάς εἰς τὴν φράσιν : «πρόθυμος εἰς τὰ ἔσωτερικά μου βάρη». Λοιπὸν μοναχικὸς εἶναι ὁ συγκεντρωμένος περὶ τὸ κέντρον τῆς καρδίας τῆς, περὶ τὴν σύμφωνον πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ ἀποστολήν, περὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ φύσιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἰδίου αὐτοῦ ἔργου. Κατὰ ταῦτα ἐρημία εἶναι βαθεῖα περισυλλογὴ χάριν τῆς δημιουργίας, ὑπακοὴ εἰς τὸν ἐνδόμυχον νόμον τῆς φύσεώς μας, αὐτοπεριορισμὸς ἀπὸ συναίσθησιν τῆς εὐθύνης διὰ τὴν ἀποστολήν μας. Ὁ τοιαύτην ἐρημίαν ἀσκῶν δὲν εἶναι ἐντελῶς μόνος. Διότι εἰς τὸν ὅλως εἰς ἑαυτὸν συγκεντρωμένον ἄνθρωπον εἶναι δυνατόν νὰ ἀνακοινῶν τὸν ἑαυτὸν του εἰς ἄλλους μοναχικοὺς ἀνθρώπους. Δὲν ἀποκλείεται δηλαδὴ ἡ συνάρτησις πρὸς τὸ πᾶν καὶ πρὸς τὰ καθ' ἕκαστον μέλη τοῦ παντός. Τὴν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἐρημίαν ὑμνεῖ ὁ Ρίλκε καὶ ἀναγνωρίζει αὐτὴν ὡς οὐσιῶδες γνώρισμα καὶ τοῦ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου κόσμου, τῶν πραγμάτων, τῶν ζώων, τοῦ ἀγγέλου καὶ τοῦ Θεοῦ. Ἐνίοτε μάλιστα ἐμφανίζει αὐτὴν ὡς ὑπόστασιν, ὡς ἀντικείμενον, χαρακτηρίζων αὐτὴν ὡς «χῶρον» ἢ ὡς «ἀέρα». Διότι αὐτὴν ἐννοεῖ, ὅταν χρησιμοποιοῖ τοὺς δύο ταύτους ὄρους. Πλὴν τῆς ἐρημίας αὐτῆς γνωρίζει ὁ Ρίλκε καὶ μίαν ἄλλην, τὴν ἀπομόνωσιν, τὴν ὁποῖαν διακρίνει εὐστόχως ὁ Kretschmar ἀπὸ τὴν πρώτην ἐκείνην. Αὕτη συνίσταται εἰς τὴν μόνωσιν τοῦ ἐγώ, εἰς τὸν ἀποκλεισμὸν αὐτοῦ ἀπὸ τοῦ σύμπαντος, ὅστις ὀφείλεται εἰς τὴν διάσπασιν μιᾶς ζωϊκῆς ὁλότητος εἰς τὰ καθ' ἕκαστον μέρη της. Διὰ τῆς διασπάσεως αὐτῆς ἀποκόπτεται ἡ ὑπαρξίς ἀπὸ κάθε σχέσιν πρὸς τὴν ὑπόλοιπον ζωὴν καὶ κυριεύεται ἀπὸ τὸ συναίσθημα τῆς ἐγκαταλείψεως. Ἐνῶ ἡ μόνωσις εἶναι δημιουργικὴ, στερεῖται ἡ ἀπομόνωσις πάσης γονιμότητος. Εἰς τὸν Ρίλκε εὐρίσκομεν ἀμφοτέρας. Συμφώνως πρὸς τὴν ὅλην του φύσιν ἴσταται εἰς τὸ μέσον σχεδὸν μεταξὺ ἐρημίας καὶ ἀπομονώσεως. Ἄλλ' ἡ δημιουργικὴ μόνωσις καταλαμβάνει βαθμηδὸν τὴν πρωτεύουσαν θέσιν. Πρὸς τὴν ἐρημίαν ταύτην ἔχει σχέσιν ἡ ἀγάπη, ὑφ' ἣν ἔννοιαν

νοεῖ αὐτήν ὁ ποιητής. Οὐσιῶδες γνώρισμα τῆς ἀμέσου καὶ ὀλο-
 κληρωτικῆς σχέσεως μεταξὺ τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Σὺ εἶναι ὁ περιο-
 ρισμός, ἡ στέρησις, ἡ παραίτησις. Ὁχι στέρησις ἐν τῇ ἐννοίᾳ
 τῆς ἀσκήσεως ἢ τῆς νεκρώσεως τῆς σαρκὸς ἢ τῆς προσδοκίας τοῦ
 Ἐπέκεινα. Ἀλλὰ στέρησις ἀπορρέουσα ἐκ τῆς γνώσεως ὅτι οὐ-
 δαμοῦ ἐπιτρέπεται νὰ παραμένωμεν. Ἡ ἀγάπη ἐν τῷ πνεύματι
 τούτῳ τελεῖ εἰς ἀντίθεσιν πρὸς ἑαυτήν. Διότι πρὸς πᾶσαν ἀγά-
 πην συνδέεται ἡ ἀξίωσις τῆς κτήσεως. Τελείωσις ὅμως αὐτῆς ἰσο-
 δυναμεῖ πρὸς παραίτησιν ἀπὸ τὸν πόθον τῆς κτήσεως, πρὸς ἀπαλ-
 λαγὴν ἀπὸ τὴν βούλησιν, ὅπως εὐρίσκη ἀνταπόκρισιν ἢ ἀγάπη
 μας, καὶ πρὸς περιορισμὸν εἰς τὴν θέλησιν νὰ ἀγαπῶμεν μόνον.
 Ἡ παραβολὴ τοῦ ἄσωτου υἱοῦ, τὴν ὁποίαν ἀναγινώσκομεν εἰς
 τὸν Malte Laurids Brigge, ἀποτελεῖ τὴν καλυτέραν ἐρμηνείαν
 τῆς ἀγάπης, ὅπως ἐννοεῖ αὐτήν ὁ Ρίλκε. Ὁ ἄσωτος υἱὸς δὲν θέ-
 λει νὰ ἀγαπᾶται. Διότι ἀγαπᾶσθαι σημαίνει παρέρχεσθαι, ἐνῶ
 ἀγαπᾶν εἶναι φέγγος μὲ ἀνεξάντλητον ἔλαιον. Ὁ περιορισμὸς
 ὅμως εἰς τὴν βούλησιν μόνον τοῦ ἀγαπᾶν ἀπαιτεῖ ἀπομάκρυνσιν,
 χωρισμὸν, δύναμιν πρὸς ἐγκατάλειψιν. Καὶ τοῦτο ὄχι συνεπείᾳ
 μεταλλαγῆς τοῦ συναισθήματος οὔτε ἐπειδὴ ἐκ φύσεως τίποτε
 δὲν μένει σταθερόν, ἀλλὰ χάριν τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀγαπῶντος
 καὶ πρὸ πάντων τοῦ ἀγαπωμένου. Τὴν σημασίαν καὶ τὴν ἀλή-
 θειαν τῆς ἐκδοχῆς αὐτῆς κατανοοῦμεν, ἂν σκεφθῶμεν ὅτι ἀγάπη
 εἶναι ὑπηρεσία πρὸς τὴν ψυχὴν, τὴν ἰδικήν μας καὶ τὴν ξένην
 ψυχὴν, ἔχουσα ὡς σκοπὸν νὰ καταστήσῃ αὐτὴν περισσότερον ἀπὸ
 ὅ,τι εἶναι. Τὸ νόημα αὐτῆς συνίσταται εἰς τὴν πρὸς τὸν ἄλλον
 ἀρωγὴν, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἰδανικόν του ἐγώ. Πρόκειται λοι-
 πὸν περὶ ἀριστοκρατικῆς ἀγάπης ἐξ ἀποστάσεως, κατὰ τὴν
 ὁποίαν διασώζεται ἡ αὐτονομία τοῦ Ἐγὼ καὶ τοῦ Σὺ διὰ τοῦ
 ἀμοιβαίου σεβασμοῦ τῆς προσωπικότητος, ἣτις ἐκπορεύεται ἀπὸ
 τὸν Θεὸν καὶ κατατείνει εἰς τὸν Θεόν. Ἡ τοιαύτη μορφή τῆς
 ἀγάπης παρέχει εἰς τὰς σχέσεις τῶν κεκτημένων αὐτήν, τ. ἔ. εἰς
 τὸν ἔρωτα, τὸ ἦθος καὶ τὸν χαρακτῆρα θρησκευτικῆς ἀποδημίας.
 Διότι ἐπιβάλλει ὅπως διαφυλάττωμεν τὴν ἐκ Θεοῦ καταγομένην
 ἰδιοτυπίαν τοῦ ἄλλου καὶ ὅπως προάγωμεν τὸν ἐσωτερικόν του
 βίον. Ἡ ἀγάπη ἀποβαίνει τότε ἡ μεγίστη δύναμις πρὸς ἀνάπτυ-
 ξιν καὶ ἀποτελέσιν τῆς προσωπικότητος. Καὶ εἶναι φανερόν ὅτι,
 καθαίρουσα ἀπὸ ὅλας τὰς διαταραχὰς τῆς βίας καὶ τοῦ πόθου,

παρέχει εἰς τὰς σχέσεις τῶν πεπληρωμένων ὑπ' αὐτῆς ἰδιάζοντά
τινα καθαγιασμὸν καὶ ὑψώνεται εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς ἀνιδιο-
τελοῦς καὶ ἔλευθέρως δωρεᾶς καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἰς τὴν ὑψί-
στην ἔλευθερίαν, ἣτις εἶναι δυνατὴ κατὰ τὰς σχέσεις ἀνθρώπου
πρὸς ἄνθρωπον. Δύο ἄλλα στοιχεῖα τῆς κοσμοθεωρίας του πα-
ρουσιάζουν ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ διὰ τὴν
σημασίαν, τὴν ὁποίαν κέκτηνται πρὸς κατανόησιν τῶν ἔργων του,
καὶ ἰδίᾳ τοῦ «Βιβλίου τῶν Ὁρῶν». Τὰ στοιχεῖα ταῦτα εἶναι ἡ
πτωχεία καὶ ὁ θάνατος. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀνθρώπους τῶν
μεγαλοπόλεων, οἱ ὅποιοι ἀπόλεσαν τὴν ἰσορροπίαν καὶ τὸ μέτρον
καὶ οἱ ὅποιοι στεροῦνται ἰδίου βίου καὶ ἰδίου Θεοῦ, εἶναι οἱ
πτωχοὶ οἱ ὄριμοι ἄνθρωποι. Δὲν πρέπει λοιπὸν νὰ ταυτίζονται
πρὸς τοὺς ἀκτῆμονας. Ὑπὸ τὸν ὄρον πτωχὸς ἐννοεῖ ὁ Ρίλκε ἐκεί-
νους, τῶν ὁποίων ἡ ψυχὴ εἶναι πλημμυρισμένη ἀπὸ τὸν πόθον
τοῦ ἀκατορθώτου καὶ ἡ βούλησις ἐστραμμένη πρὸς τὸ αἰώνιον.
Οἱ τοιοῦτοι εἶναι κατ' ἀνάγκην ἀπηλλαγμένοι ἀναγκῶν, ἐπιθυ-
μιῶν καὶ ἰδιοκτησίας, Ἐξαρτῶνται ἀπὸ μόνον τὸν Θεόν. Ἡ
οἰκία τους εἶναι ὁ πυρὴν ἑνὸς κρυστάλλου, ποὺ μέλλει νὰ γί-
νη. Εἶναι λοιπὸν οἱ μελλοντικοί, μέσα εἰς τοὺς ὁποίους θὰ ἀπο-
τελεσθῇ ὁ Θεός. Οἱ πτωχοὶ δὲν ἀπομακρύνονται ἀπὸ τὴν ὀλοκλη-
ρωτικὴν καὶ ἐνιαίαν ζωὴν τῆς φύσεως, ἀκριβῶς ὅπως τὰ ζῶα,
καὶ διὰ τοῦτο τοὺς χαμογελοῦν ὅλα ὡς ἀνάμνησις ἀπὸ τοὺς
χρόνους τῆς προαιωνίας ἐνότητος μετὰ τοῦ Θεοῦ. Ὁμοιάζουν
πρὸς τὰ πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται πρὸ παντὸς ἄλλου
ὡς πραγματοποιήσεις τοῦ αἰτήματος πρὸς ἰσορροπίαν καὶ μέ-
τρον. Εἶναι ἐντεταγμένα καὶ ἀρρήκτως συνυφασμένα πρὸς τὸ
θεῖον. Καὶ ὁ μέγιστος ἔπαινος, ποὺ ἔχει ὁ ποιητῆς διὰ τοὺς
πτωχοὺς, εἶναι ὅτι ἐξισώνει σχεδὸν αὐτοὺς πρὸς τὰ πράγματα.
Διότι τὸ πρᾶγμα, πρὸς τὸ ὅποιον τίποτε δὲν ἠμπορεῖ νὰ συγκρι-
θῇ ὡς πρὸς τὴν βεβαίαν ἔκφρασιν θείας θελήσεως, θεωρεῖ ὁ
Ρίλκε ὡς ἰδανικὸν καὶ ὡς σκοπὸν πάσης ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως
κατατεινούσης εἰς τὴν ἀποτελέσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ὁ ὅποιος
εἶναι ἀκόμη μελλοντικός, μέσα εἰς τὸν ὅποιον τ. ἔ. θὰ γίνῃ ὁ
Θεός. Οἱ τοιοῦτοι ἀποθνήσκουν τὸν ἰδικόν των, τὸν προσήκοντα
εἰς αὐτοὺς θάνατον, ὅστις δὲν εἶναι τὸ τέρμα, ἀλλ' ἡ τελείωσις
τῆς ζωῆς. Ὅσοι θεωροῦν τὸν θάνατον ὡς τὸ τέρμα τῆς ζωῆς
ἀπλῶς, χωρὶς νὰ βλέπουν τὴν ἐσωτερικὴν συνάρτησιν μεταξὺ αὐ-

τῆς καὶ ἐκείνου, ὅσοι παρασιωποῦν αὐτόν, ὅλοι αὐτοὶ ζοῦν μίαν μικρὰν ὑπαρξιν. Διότι, ἐφ' ὅσον δὲν ἀναλαμβάνουν αὐτόν εἰς τὴν ζωὴν τους, παραμένει αὕτη ἄνευ νοήματος καὶ ἄνευ ψυχῆς. Διὰ τοῦτο οἱ ἀπομακρύνοντες τὸν θάνατον ἀπὸ τὴν ζωὴν τους στρέφονται κατ' ἀνάγκην πρὸς νέας πάντοτε διασκεδάσεις διὰ νὰ λησμονοῦν τὴν κενότητα τῆς ὑπάρξεώς των. Μόνον ὅστις ἀναλαμβάνει πλήρως αὐτόν μέσα εἰς τὴν ζωὴν του καὶ κατὰ συνέπειαν ζῆ συγκεντρωμένος εἶναι εἰς θέσιν νὰ ζῆ πλήρη ζωὴν. Δι' αὐτόν ὁ θάνατος δὲν εἶναι τὸ τέρμα καὶ αὐτὸς τελεῖ πρὸς αὐτόν εἰς ἐσωτερικὸν καὶ οὐσιώδη σύνδεσμον. Ἡ τοιαύτη σχέσις πρὸς τὸν θάνατον δημιουργεῖ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ ἴδιον χαρακτηριστικὸν δι' αὐτόν βίον. Διότι, ὡς ἀναγινώσκομεν εἰς μίαν ἐπιστολὴν, τὸν θάνατον δὲν πρέπει νὰ θεωρῶμεν ὡς λύσιν τοῦ συνδέσμου πρὸς τὴν ζωὴν, ἀλλὰ νὰ εἰκάζωμεν αὐτόν ὡς ἐντατικότητα ὑπερβάλλουσαν ἡμᾶς τελείως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κατὰ τὸν Ρίλκε οἱ κάτοικοι τοῦ βασιλείου τῶν νεκρῶν ἴστανται πλησιέστερον πρὸς τὴν οὐσίαν τοῦ κόσμου παρὰ οἱ ζῶντες. Διὰ τοῦτο δύνανται νὰ βοηθήσουν τούτους εἰς μίαν οὐσιώδη ζωὴν. Ἡ βοήθεια αὕτη ἀποτελεῖ τὸ νόημα τῆς ὑπάρξεώς των. Ἐν ἄλλο χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς περὶ κόσμου καὶ βίου ἀντιλήψεως τοῦ ποιητοῦ εἶναι ἡ ἔννοια καὶ τὸ αἶτημα τῆς μεταμορφώσεως. Ἐκ τῆς ἑβδόμης Ἐλεγείας καὶ ἐκ τῆς ἐπεξηγηματικῆς τῶν Ἐλεγειῶν ἐπιστολῆς μανθάνομεν ὅτι ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν ἔννοεῖ τὴν μετάθεσιν τοῦ ὄρατοῦ καὶ τοῦ αἰσθητοῦ, ὅπερ μᾶς εἶναι προσφιλές, εἰς τοὺς ἀοράτους παλμοὺς καὶ τὴν κίνησιν τῆς ἐνδομύχου μας φύσεως. Πράγματα καὶ γεγονότα, τὰ ὅποια κέκτηνται ἀξίαν δι' ἡμᾶς, ὀφείλομεν νὰ συγχωνεύωμεν κατὰ τοιοῦτον τρόπον πρὸς τὴν οὐσίαν μας, ὥστε νὰ γίνωνται αἷμα μας καὶ νὰ μὴ διακρίνονται πλέον ἀπὸ ἡμᾶς. Πρόκειται λοιπὸν περὶ μεταμορφώσεως τῶν πραγμάτων εἰς δυνάμεις τῆς καρδίας μας, τῶν ἐξωτερικῶν εἰς ἐσωτερικά, τῶν ὄρατῶν εἰς ἀόρατα. Κατ' αὐτόν τὸν τρόπον ἐνισχύεται καὶ ἀποκτᾷ οὐσίαν ἡ αἰσθητὴ πραγματικότης. Δι' αὐτῆς «κρημνίζονται εἰς τὸ ἀόρατον, ὡς εἰς τὴν βαθυτέραν των πραγματικότητα, ὅλοι οἱ κόσμοι τοῦ σύμπαντος», ὅπως ἀναγινώσκομεν εἰς τὴν μνημονευθεῖσαν ἐπιστολὴν. Ἄλλ' ἡ μεταμόρφωσις αὕτη δὲν ἀρκεῖ. Εἶναι ἀνάγκη νὰ μεταμορφώσωμεν πάλιν τὸ ἀόρατον ἐκεῖνο εἰς ὄρατόν, τὸ ψυχικὸν ἐκεῖνο περιε-

χόμενον εἰς ἔξωτερικὴν πραγματικότητα. Ἐὸ αἴτημα τοῦτο τῆς μεταμορφώσεως ἰσχύει δι' ὅλους τοὺς ἀνθρώπους καὶ δι' ὅλας τὰς ἐποχάς. Πρὸ πάντων ὅμως διὰ τὸν παρόντα αἰῶνα τῆς τεχνικῆς, ἣ ὁποία ἀπειλεῖ τὴν ὑπόστασιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἐξ αἰτίας αὐτῆς δὲν εὕρισκει ὁ ψυχικὸς βίος αἰσθητὴν ἔκφρασιν. Δικαίωμα ἀναγνωρίζεται μόνον εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ὑπολογίζοντος νοῦ, ἐνῶ ἡ ζωὴ τοῦ συναισθήματος καὶ τῆς καρδίας ἀνάγκη νὰ ὑποχωρῇ ὀλονέν βαθύτερον εἰς τὰ ἐνδόμυχα βάθη, εἰς τὴν ἀόρατον πραγματικότητα τοῦ ἀνθρώπου. Τὰ ἔμπρηχα πράγματα, τὰ ὁποῖα βιοῦμεν ψυχικῶς, τὰ πράγματα, ἅπερ εἶναι ἀπεικονίσματα ψυχικοῦ βίου, παραμερίζονται διὰ γεγονότων, ποὺ στεροῦνται πλέον ἀυτετελοῦς καὶ διαρκοῦς μορφῆς. Διὰ τοῦτο ἦσαν εἰς τοὺς πρόγονους μας ἀσυγκρίτως οἰκειότερα, καθ' ὅσον δι' αὐτοὺς κάθε πρᾶγμα σχεδὸν ἦτο σκεῦος, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον εὕρισκον κάτι τὸ ἀνθρώπινον, ποὺ ἤδη προὑπῆρχεν. Δι' ἡμᾶς τὰ πράγματα αὐτά, ποὺ ἤμποροῦσαν νὰ βιωθοῦν, ἐκλείπουν βαθμηδόν. Ἐντεῦθεν ἡ ὑποχρέωσις, ὅπως μεταμορφώσωμεν τὰ πράγματα, ποὺ τρεμοσβύνουν, ὅπως ἀναστήσωμεν αὐτὰ ἀόρατα μέσα μας καὶ τοιοῦτοτρόπως διατηρήσωμεν αὐτά. Ὁ αἰὼν τῆς τεχνικῆς καθιστᾷ ἐπιτακτικώτερον τὸ καθῆκον αὐτό, τὸ ὁποῖον ὅμως δὲν προέβαλαν εἰς ἡμᾶς τὸ πρῶτον οἱ κίνδυνοι, ποὺ ἀπειλεῖ ἡ τεχνικὴ, διότι ἡ πρᾶξις τῆς μεταμορφώσεως εἶναι αἰώνιον καὶ ὑπεράνω παντὸς χρόνου καὶ καθολικῶς ἰσχυρὸν αἴτημα. Ἰδιαζόντως ἐπιβάλλεται τὸ καθῆκον αὐτὸ εἰς τὴν τέχνην. Τέχνη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Ρίλκε εἶναι διαμόρφωσις, παροχὴ μορφῆς, δημιουργία μορφῆς. Τοῦτο δὲν σημαίνει βέβαια ὅτι τὸ περιεχόμενον εἶναι ἀδιάφορον ἢ ἐπουσιῶδες, μέσον ἀπλῶς πρὸς τὸν σκοπὸν. Ἀλλὰ σημαίνει μόνον ὅτι πᾶν ἀντικείμενον, τοῦ ὁποῖου ἐπιλαμβάνεται ἡ τέχνη, ἐμβάλλεται οὕτω εἰς ἰδιαίτερόν τι βασίλειον τῶν μορφῶν, ἐντὸς τοῦ ὁποῖου κυριαρχοῦν ἴδιοι μορφολογικοὶ νόμοι. Οἱ τόνοι εἰς τὴν μουσικὴν, τὰ χρώματα εἰς τὴν ζωγραφικὴν, αἱ λέξεις εἰς τὴν ποίησιν εἶναι μορφαί, εἰς τὰς ὁποίας ἀνάγονται τὰ ἀντικείμενα καὶ τὰς ὁποίας διέπουν ξεχωριστοὶ νόμοι. Διὰ τῆς μεταθέσεως αὐτῆς τῶν ἀντικειμένων εἰς τὴν νομοτέλειαν τῶν μορφῶν τελειοποιεῖ τὴν φύσιν ἡ τέχνη καὶ καθιστᾷ αὐτὴν αἰώνιον. Διότι διὰ τῶν νόμων τῆς καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἐκφράσεώς της μεταμορφώνει αὐτὰ καὶ τὰ δημιουργεῖ ἐκ νέου. Τὰ πάντα ὀφεί-

λει ἡ τέχνη νὰ ἀνυψῶναι εἰς τὸ βασίλειον τῶν μορφῶν. Ἐργὸν αὐτῆς δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐξεικόνισις, ἡ ἔκφρασις ὄλων, ἀλλὰ καὶ ἡ ὑμνησις ὄλων. Μόνον διὰ τῆς ὑμνήσεως τοῦ ὄλου πραγματοποιεῖ τὴν ἀποστολὴν της, ἥτις συνίσταται εἰς τὴν μεταμόρφωσιν τοῦ κόσμου. Διὰ ταύτης αὐτὰ τὰ πράγματα μεταβάλλονται εἰς λέξεις, χρώματα, τόνους καὶ ἐκφράζουν αὐτὰ ἑαυτά, ἀποκαλύπτουν τὴν βαθυτέραν τους φύσιν, τὸ αἰώνιον τους νόημα. Ἐξ ὄλων ὅμως τῶν τεχνῶν ἡ μουσικὴ εἶναι ἡ μάλιστα ἱκανὴ πρὸς πλήρωσιν τοῦ ἔργου τούτου. Διότι ἐκ τῆς φύσεώς της εἶναι σύνδεσμος μεταξὺ ὄρατοῦ καὶ ἀοράτου, Ἐνθάδε καὶ Ἐπέκεινα, αἰσθητοῦ καὶ ὑπεραισθητοῦ. Διὰ τοῦτο μόνον διὰ τῆς μουσικῆς ἠμποροῦμεν νὰ βιώσωμεν τὴν ὁλότητα τοῦ κόσμου, τὸ ὄλον. Τὴν ἐκδοχὴν ταύτην περὶ τῆς μουσικῆς ἐσυμβόλισε καὶ διεσαφήνισεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς μορφῆς τοῦ Ὀρφέως. Ὁ μυθικὸς ἦρωας δὲν ἠμπορεῖ νὰ διατρίβῃ εἰς τὸν παρόντα κόσμον. Ὀφείλει νὰ ἐπανερχεταὶ διαρκῶς εἰς τὸ ἕτερον βασίλειον τοῦ σύμπαντος. Ψάλλον δημιουργεῖ τὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ βασίλειον αὐτὸ καὶ εὐρίσκειται ἤδη ἐκεῖ. Ἐντεῦθεν καθίσταται φανερὸν ὅτι εἰς τὴν φύσιν τῆς μουσικῆς ἐγκεῖται νὰ μὴ διατρίβῃ εἰς καμίαν ἐκ τῶν δύο περιοχῶν, μεταβαίνουσα ἀδιακόπως ἀπὸ τῆς μιᾶς εἰς τὴν ἄλλην. Προϋπόθεσις ὅμως τῆς ᾠδῆς εἶναι ἡ ἀντίστροφος πλευρὰ τῆς μουσικῆς, ἡ σιωπὴ. Ἀπὸ αὐτὴν ὑψώνεται ἡ ᾠδή. Ἡ σιωπὴ εἶναι λοιπὸν δύναμις, ἥτις παράγει μορφάς. Τὴν δημιουργικὴν αὐτὴν δύναμιν ψάλλει ἡ πρώτη Ἐλεγεία : «Μὰ ἄκουσε αὐτὸ ποῦ φουσαῖ, τὴν ἀδιάκοπὴ εἶδησι, ποῦ σχηματίζεται ἀπὸ σιωπῆ».

ΙΕ΄.

Τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» ζητεῖ δι' ἀδιακόπου προσπάθειας νὰ ἐκφράσῃ τὴν σχέσιν μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Νὰ ὑποδείξῃ τὸ ἓν, οὐτικὸς μόνον ἐστὶ χρεῖα, τὴν στιγμὴν τῆς αἰωνιότητος, περὶ τὴν ὁποίαν περιφέρονται ὅλα ὅσα σκεπτόμεθα καὶ πράττομεν, ὅπως τὰ πτηνὰ γύρω ἀπὸ τὸ κωδωνοστάσιον τῆς ἐκκλησίας τοῦ χωριοῦ. Νὰ ἐμφανίσῃ τὴν πραγματικότητα ὡς τὴν σκιὰν τῆς πλανωμένης χειρὸς τοῦ Θεοῦ. Νὰ ἐμφυσήσῃ τὴν πεποίθησιν περὶ τῆς ὑπάρξεως μιᾶς πραγματικότητος, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξαρτᾶται καὶ

ὑπὸ τῆς ὁποίας καθορίζεται ἡ ἀνθρωπίνη ὑπαρξίς, καὶ ἡ ὁποία καλύπτεται ἀπὸ τὰ φαινόμενα τῆς ζωῆς μας. Νὰ ὑποδηλώσῃ τί εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι ὁ Θεὸς διὰ τὸν ἄνθρωπον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς καθολικὰς Λιτανείας τῶν μέσων αἰώνων, αἱ ὁποῖαι περιγράφουν ἀπλῶς τὴν ὑφειστώσαν ἀσφαλῆ κτῆσιν, κατατείνει τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν» πρὸς κτῆσιν, τὴν ὁποίαν ἀνάγκη νὰ δημιουργήσωμεν. Εἶναι λοιπὸν ἔκφρασις τῆς ζητήσεως τοῦ Θεοῦ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς σχέσεώς του πρὸς τὸν ἄνθρωπον. Κατὰ ταῦτα ἐγκαταλείπει ἔδῳ ὁ ποιητὴς τὸ δόγμα τοῦ Ἰμπρεσσιονισμοῦ, ὅστις πιστεύει ὅτι ἡ τέχνη ἔχει ὡς ἀποκλειστικὸν τῆς σκοπὸν τὴν τέχνην. Τοῦναντίον θέλει νὰ παράσχῃ εἰς τὸν ἄνθρωπον κοσμοθεωρίαν, κάτι τὸ οὐσιῶδες διὰ τὸν βίον του, νόημα καὶ περιεχόμενον, ὅπως οἱ ἀρχαῖοι τραγικοί, ὁ Δάντης, ὁ Σαίξπηρ, ὁ Γκαίτε. Τοιουτοτρόπως γίνεται ὁμολογητὴς διὰ τῆς τέχνης, ὅπως ἄλλοι διὰ τῆς φιλοσοφίας ἢ διὰ τῆς θρησκείας. Ἡ ποίησις του εἶναι ἔκφρασις θρησκευτικότητος, συναισθημάτων καὶ παραστάσεων, τὰ ὁποῖα ἐκλύονται μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του διὰ τοῦ ἀντικρύσματος τοῦ κόσμου καὶ τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν συγχρόνως ὁρισμένην θέσιν ἔναντι τῆς ζωῆς καὶ τῶν προβλημάτων τῆς. Οὕτω ἐμφανίζεται ὡς homo religiosus κατ' ἐξοχὴν. Διότι καθορισμὸς τοῦ οὐσιώδους καὶ θρησκευτικῆ ὁμολογία ἀνήκουν ὀργανικῶς τὸ ἓν εἰς τὸ ἄλλο, ὅπως βλέπομεν καὶ ἀλλαχοῦ καὶ εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ρίλκε, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἐλαχίστας λεπτομερείας του. Ἀπὸ τῆς ἐπόψεως αὐτῆς εἶναι πολὺ διδακτικὴ ἢ ἀνάλυσις τῶν μυστικιστικῶν μεταφορῶν τοῦ ποιητοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν προσέβη ὁ Pong. Δι' αὐτῶν προσεγγίζει εἰς τὸν Novalis καὶ ἀνανεώνει ἑκατὸ χρόνια ὕστερα ἀπὸ αὐτὸν τὸ ἀπὸ τὸν Θεὸν πλημμυρισμένον συναισθημα, βέβαιος περὶ τοῦ ἀπροσίτου καὶ τοῦ ἀκαταλήπτου τῆς θείας φύσεως. Πρὸς ταῦτα συμφωνοῦν αἱ ἀντιλήψεις τοῦ ποιητοῦ περὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς, ὅπως πρὸ πάντων μανθάνομεν αὐτὰς ἀπὸ τὴν περὶ τέχνης πραγματείαν του. Καὶ δι' αὐτὸν εἶναι, ὡς εἶδομεν, ἡ τέχνη διαμόρφωσις. Τὸ περιεχόμενον ὅμως δὲν εἶναι μέσον μόνον πρὸς δημιουργίαν μορφῶν. Διὰ τῆς τέχνης μετατίθεται ἀπλῶς εἰς ἰδίαν σφαῖραν, εἰς τὸ βασίλειον τῶν μορφῶν, ὅπου ἄρχουν ἰδιάζοντες μορφολογικοὶ νόμοι. Τοιουτοτρόπως μεταβάλλεται τὸ ἀντικείμενον τῆς καλλιτεχνικῆς δημιουργίας εἰς τόνους ἁ. γ. διὰ τῆς μουσικῆς, διὰ τῆς ζωγραφικῆς

εἰς χρώματα, διὰ τῆς ποιήσεως εἰς λέξεις. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπιτάσσει ἡ τέχνη εἰς τὸ παροδικὸν νὰ εἶναι αἰώνιον. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ὁμοιάζουν οἱ καλλιτέχνη κατα τὰς ὥρας, ποὺ δημιουργοῦν, πρὸς τὸν Θεόν. Καὶ ἐπειδὴ ἡ τέχνη εἶναι ἀποκάλυψις νόμων, ποὺ διέπουν τὴν ζωὴν καὶ εἰς τὸ βασίλειον τῶν ὁποίων ὑφοῦται τὸ ἀντικείμενον τῆς τέχνης, ὁ δὲ Θεὸς ἐξ ἄλλου εἶναι καὶ ἀποκαλύπτεται πανταχοῦ, ὅπου ὑπάρχουν νόμοι, ἡ ἀποκάλυψις νόμων διὰ τῆς τέχνης ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ. Ὁ καλλιτέχνης λοιπὸν πληροῖ, ἐφ' ὅσον δημιουργεῖ, θρησκευτικὴν ἀποστολήν, ἡ ὁποία συνίσταται εἰς τὴν παροχὴν σαφῶν κατευθύνσεων εἰς τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους. Ἀποκαλύπτων τὴν θεϊκὴν νομοτέλειαν, ἴσταται μετὰ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου καὶ ὅ,τι ἔχει νὰ εἴπῃ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ὑπαγορεύεται αὐτὸ τοῦτο εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οὗτος εἶναι ἡ ὑστάτη πλήρωσις καὶ τὸ ἔσχατον τέρας τοῦ καλλιτεχνικοῦ δημιουργοῦ. Διὰ τῆς δημιουργίας του τελεσιουργεῖται ὁ Θεός, ὁ ὅποιος οὔτε εἶναι οὔτε ἦτο, ἀλλὰ γίνεται διαρκῶς, ἐπὶ τῆς γῆς καὶ μετὰ τῶν ἀνθρώπων. Ὁ Ρίλκε συναισθάνεται βαθυτάτα τὴν ἀποστολήν αὐτὴν τῆς τέχνης. Αὕτη εἶναι δι' αὐτὸν τὸ ὄργανον ἑνὸς εὐαγγελισμοῦ, ὁ ὅποιος ἀπεκαλύφθη εἰς αὐτὸν ἀπὸ τὰ σκοτεινότερα βάθη τοῦ στήθους του. Εἶναι αὐτονόητον κατόπιν τῶν εἰρημένων, ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς τέχνης ἀνήκει ὄχι μόνον τὸ Αἰσθητὸν καὶ τὸ Ἐνθάδε, ἀλλὰ καὶ τὸ Ὑπεραισθητὸν καὶ τὸ Ἐπέκεινα. Καὶ τοῦτο ἀποτελεῖ μέρος τοῦ συνόλου κόσμου, εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἡ τέχνη. Διὰ τοῦτο δὲν πρέπει νὰ χωρίζεται τὸ Φυσικὸν ἀπὸ τὸ Ὑπερφυσικόν. Διὰ τὸν Ρίλκε, αἱ δύο αὗται σφαῖραι δὲν εἶναι σαφῶς διακεκριμέναι ἀλλήλων, ἀλλὰ συνδεδεμέναι ἢ μία μετὰ τῆς ἄλλης καὶ εἰς σχέσιν ἀλληλεξαρτήσεως. Αἱ ὑπερβατικαὶ δυνάμεις ἀσκοῦν συνεχῆ καὶ ποικίλην ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ κόσμου τούτου. Καὶ ὁ ποιητὴς πιστεύει ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὸν ἡ χάρις νὰ βιοῖ ἐνίοτε κατ' ἄμεσον τρόπον τὴν ἑτέραν πλευρὰν τῆς φύσεως, τὴν ὑπεραισθητήν. Ταύτης ὑψώνει τὸν ἑαυτὸν του εἰς ὑποφήτην εἰς τὸ «Βιβλίον τῶν Ὁρῶν», κατ' ἐξοχὴν. Ἐκεῖ ζητεῖ τὸν Θεὸν ὡς ποιητῆς, δηλαδὴ τὸ Αἰώνιον μέσα εἰς τὸν πλεοναστικὸν πλοῦτον τῶν γηϊνῶν του εἰκόνων καὶ συμβολισμῶν. Αἱ εἰκόνες αὐταί, τὰ σύμβολα, τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ πρὸς ἔκφρασιν τοῦ βιώματος τοῦ θείου, εἶναι ἰσάξια

πρὸς τοὺς τρόπους, διὰ τῶν ὁποίων προσεπάθησε νὰ ἐκφράσῃ τὸ Ἄρρητον ἀνὰ τοὺς αἰῶνας ἢ τέχνη. Τοιοῦτοι τρόποι εἶναι τὸ ὑψηλὸν εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς Δύσεως, τὸ κενὸν καὶ τὸ ἀπέραντον εἰς τὴν τεχνοτροπίαν τῆς Ἀνατολῆς, ἢ ὑποδήλωσις τοῦ σκοτίου εἰς τὴν ποίησιν, ἢ σιωπὴ εἰς τὴν τέχνην τῶν τόπων. Ἡ δεξιότης του κατορθώνει νὰ παραστήσῃ ὅλα αὐτὰ διὰ τῆς μαγείας τῶν λέξεων καὶ τῶν ρυθμῶν, προσπαθοῦσα οὕτω νὰ ψελλίσῃ τὸ συγκλονιστικὸν βίωμα τῆς θεότητος, ἧτις εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀνείπωτος. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἠθέλησεν, ὡς παρατηρεῖ ὁ Kaubisch, εἰς ἓνα αἰῶνα χωρὶς θεοῦς, νὰ σώσῃ διὰ τὴν ψυχὴν του καὶ δι' ὅλους ἡμᾶς τὴν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ. Εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν, εἰς τὴν ὑψηλὴν αὐτὴν κλήσιν, ἐθυσίασεν ἑαυτὸν καὶ ὀλόκληρον τὸν βίον του.

ΙΣΤ'.

Εἰς τὴν ἀντίληψιν αὐτὴν περὶ τῆς τέχνης καὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ καλλιτέχνου δὲν εἶναι μόνος ὁ Ρίλκε. Ἦδη ὁ Goethe ἐκδέχεται τὴν τέχνην ὡς ἐνόρασιν τῆς ἰδέας, ἧτις περικλείεται ἐντὸς τῆς φύσεως. Ὁ Schiller ἐκπροσωπεῖ τὴν ἀντίληψιν, ὅτι μόνον διὰ τῆς πύλης τοῦ Ὄραίου φθάνομεν εἰς τὴν χώραν τῆς γνώσεως. Οἱ λεγόμενοι φιλόσοφοι τῆς ζωῆς διδάσκουν ὅτι ἡ τέχνη δὲν εἶναι κατὰ πρῶτον λόγον ὡραία μορφή, ἀλλὰ σύλληψις τοῦ βαθυτάτου νοήματος καὶ τῆς ὑψίστης ἀληθείας. Καὶ διὰ πολλοὺς σήμερον εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν ἐπιστήμην ἢ πρὸς τὴν μεταφυσικὴν, κατὰ τὸ παράδειγμα τῶν ρωμαντικῶν, οἱ ὁποῖοι ἐταύτιζον αὐτὴν πρὸς τὴν γνῶσιν καὶ τὴν θρησκείαν. Ὅτι συμφώνως πρὸς τὰς ἀντιλήψεις αὐτὰς τὸ δόγμα «ἡ τέχνη διὰ τὴν τέχνην» δὲν ἔχει ἰσχύν, εἶναι αὐτονόητον. Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ τοιαύτη ἐκδοχὴ τῆς φύσεως καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς τέχνης εἶναι ἀντίθετος τῆς ἱμπρεσσιονιστικῆς περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεως. Ἔχει ἐνδιαφέρον νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Ρίλκε ἀπὸ τὸν ἱμπρεσσιονισμόν, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνήκουν μερικὰ ἀπὸ τὰ ἔργα του, εἰς τὴν ἐκδοχὴν αὐτὴν τῆς τέχνης ὡς ἐκφράσεως περιεχομένου καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὡς ὁμολογίας πίστεως. Ὁ διὰ τῆς τέχνης καθορισμὸς τῆς οὐσίας φαίνεται εἰς αὐτὸν σπουδαίος.